

ZILAHY LAJOS

ARARÁT

(Testvériség-Egység, Noviszád, 1952)

Zilahy Lajos neve nem ismeretlen csengésű olvasóközönségünk előtt.

Műveinek nálunk is jelentős közönségsikere volt, bár regényeinek népszerűsége nem a bennük rejlő irodalmi és művészi kvalitások eredményeiből következett; Zilahy legtöbb művében a bestseller-irodalom igényeivel és írói eszközeivel közeledett a valóság élményanyagának művészi megformálásához és az alkotásaiban kifejezésre jutott írói szándék ellenére is a két világháború közötti magyar társadalom periferikus problémáinak művészi megörökítéséig jutott el.

A Két fogoly, a Süt a nap, a Szökevény és a Fatornyok írójának írásművészetében érdekesen keveredik a művészi a selejtessel, az irodalmi anyag a szórakoztató fél-irodalom jellegzetes írói fogásaival. Az olvasónak gyakran az az érzése, hogy ez a tehetséges, az írás mesterségbeli tudását kiválóan ismerő író akinek minden képessége megvan, hogy művészt és értékeset teremtsen — a közönségsikert a művészi lelkiismeretesség fölébe helyezi és könyveinek kelendőségét előbbrevalónak tartja minden művészi igényességnél. Úgy tűnik, mintha Zilahynak az a törekvése, hogy olvasmányos művet írjon, uralkodó szempont lett írói tevékenységében és ennek rendelte alá minden írói ambícióját.

Zilahy kétségtelenül birtokában van mindannak, ami egy regényt népszerűvé, közkedvelté tehet az átlagolvasó előtt.

Ennek a közönségsikernek egyik előfeltétele, hogy az író jól ismerje azokat az évszázadok óta érvényben lévő irodalmi fogásokat, melyek az átlagolvasó olvasmány- emlékeinek tekintélyes részét képezik és a regényről alkotott fogalmának felelnek meg. Zilahy regényeinek kompozíciója könnyen áttekinthető és a mindig érdekes főcselekmény kigondolása, fejlesztése és bonyolítása nem nélkülözi az írói mértéktartást, a fordulatosságot és nincs híján az ötletességnek és a nagy írói alkotások emberi atmoszférájának. Zilahy kiválóan ismeri a mellékcelekmények adagolásának irodalmi törvényeit és határait: a mellékcelekmény nemcsak a regény egy-egy mozzanatának megvilágítását szolgálja nála, nemcsak a művészi egyensúly kötelező követelményeként jelenik meg regényeiben, hanem érdekessé és változatossá teszi művét, és arra is szolgál, hogy Zilahy nem kis olvasottságát, kultúráját és polgári jólétesültségét szellőztesse.

Regényeinek tárgyát elsősorban és majdnem kizárólag a polgárság életéből meríti és célja nem több, mint a polgári életforma egyes megnyilatkozásainak, egyes mozzanatainak regénnyé formálása. Semmi sem áll tőle távolabb, mint a valóság, az osztályharc és osztályviszonyok bonyolult és összefüggésekben gazdag művészi anyagának irodalmi kivetítése. Így a társadalom valóságos erőinek és mozgástörvényeinek érzékeltetése

helyett — Zilahy csupán a rész-igazságok meglátásáig és ábrázolásáig juthatott el, azaz a polgári társadalom felbomlási folyamatának művészi ábrázolása helyett, a polgári életforma apologizálásáig. A valószínűleg ilyen megközelítése eredményezi a részletkérdések indokolatlan előtérbejutását, a periférikus problémák igaztalan és indokolatlan felduzzasztását és végső fokon ez okozza a művészet-ellenes irodalmi tendenciák eluralkodását is regényeiben.

A Két fogoly kompozíciójában megnyilatkozó erények mellett, vajjon elegendőnek bizonyulhat-e ez a regényesített lélektani probléma — a házastársak egymástól való eltávolodása a világháború viharában — annak érzékeltetésére, milyen lélektani és erkölcsi eredményei voltak és lehetnek a háborúnak? Vajjon ez a regény magában foglalja-e a magyar feudo-kapitalista világ gazdasági, politikai és erkölcsi összeomlásának problémáit, levegőjét és társadalmi, emberi következményeit? Hol van itt a magyar félféudális-társadalom illúzióinak nagyméretű pusztulása és e pusztulásból következő emberi tragédiák végtelen sorozata? Nem az ellen van természetesen kifogásunk, hogy Zilahy a világháború társadalmi és emberi következményeit egy polgári házaspár életén keresztül ábrázolja, hanem az ellen, hogy közben megfélelkezik arról, hogy ezt a folyamatot a maga társadalmi összefüggéseivel együtt érzékeltesse és ezt az egyéni tragédiát a társadalmi tragédia eredményeként állítsa elének. A művészi ábrázolás nagy erőfeszítései helyett — Zilahy az egyéni sikert választja és ezért műveiben lehetetlen észre nem venni az ilyen új művészi következményeit.

Mi az, ami Zilahy regényeit az említett művészi fogyatékoságok mellett is népszerűvé teszi és műve közönségsikerre számíthat?

Elsősorban feldolgozási módja. Zilahy érdekes és jó elbeszélő, kiválóan ismeri a prózai nyelv művészi lehetőségeit. Eredetisége és kelendősege éppen az élményanyag hibátlan művészi megmunkálásában van és a közlés artisztikumának látszólagos közvetlenségében. Zilahy ismeri az érdekes és jó elbeszélés minden szabályát és követelményét, de nemcsak ismeri, hanem ezeknek a szabályoknak „lovagias” betartására is vállalkozhat. Az ő esetében ez annyit jelent, hogy az élményanyag hibátlan művészi megmunkálása az ő általa felfedezett és meglátott, tehát művészi és emberi tartalmában a polgárilag-korlátozott életanyag ábrázolására szorítkozik és csak ebben és itt teljesezhet ki. Közlési módjában a „spontán” egyszerűség annak az óvatos és gondos művészszakmai desztillációnak eredménye, mely minden összetételből vigyázva kipárologtatja a felesleges elemeket, mindazt, ami zavarosságot és félreértést eredményezhetne. Látszólagos közvetlenségében az európai nagypolgárság szalonjainak raffináltan bonyolult beszédtechnikáját és csevegés-készségét, illetve annak hibátlan magyar változatát találjuk.

Írói feldolgozási módjának ez a „látszat”-eredetisége, melynek számtalan fajtáját ismerjük a modern polgári regény népszerű angol, amerikai és francia íróinál, kétségtelenül hozzájárult Zilahy népszerűségéhez Magyarországon. S ami írói népszerűségét az idegen nyelvű fordításokban is biztosíthatta, az csak részben következhetett az „eredetiség”-ből. Ennek okát a közlésnek, az elbeszélés-készségnek abban az alijában feleltessük, az élet emberi és társadalmi tartalmát legtöbbször férfinyelv viszonyra, szerelemre, szerelmi életre és ösztönéletre leegyszerűsítő kifejezésében kell látnunk, mely gondosan kitervezett regényeinek nem mellékes problémája,

hanem esszenciája. Zilahy izgalmasan érdekes és olvasmányos-siker regényeinek egyik titka abban a finom és bizonyos mértéktartással kifejezett erotikában van, melynek nincs híján egyik Zilahy-mű sem. A tárgy feldolgozásában az író sohasem jut el a pornográfia határára, noha nem egyízben erre és ilyen irányba lendül.

Ez a maga nemében rokonszenves (az átlagolvasó előtt!) felületesség biztosítja Zilahy könyveinek sikerét.

Mindezt szükséges volt elmondani, hogy az olvasó megismerje Zilahy írói egyéniségét és írásművészetének jellegzetes vonását, az Ararát — előtti Zilahyt, akinek ez az új regénye írói fejlődésének csúcspontját jelenti.

Zilahy új regénye, ahogyan erről különben a szerző a könyv előszavában és jegyzeteiben is beszámol, a második világháború ágyudörgései közben, Budapest osroma alatt, „egy óvóhely gyertyavilága mellett íródott“ egyes részeiben, míg 1946-tól kezdve Európa és Amerika különböző országaiban és városaiban folytatta és fejezte be művét az író. Így lett ötszázoldalas regény az Ararát, de így is — s ezt a szerző állapította meg — befejezetlen, félbenhagyott, regény-torzó maradt.

Valóban az a nagy mű, melynek roppant körvonalait rajzolja elénk Zilahy a regény előszavában, semmiképpen sem azonosítható a valóságos Ararát-tal. Az a regény az író előtt is csupán eszmény maradhatott, melyről lehet és illik lelkesedéssel, rajongással beszélni, de lehet cinikusan és finom ironiával is, ahogyan a jelen esetben ezt a szerző teszi, de az olvasó, aki a művet és nem az írói jószándékot bírálja el, kénytelen lesz megállapítani, hogy az elképzelt nagy regény „Himalája vonalai“ valóban „szelíd dombhajlatokká enyhül-

tek“ és a tervezett regény „egyedülálló szépségei“ csupán néha csillannak fel Zilahy nagy rutinnal megszerkesztett művében.

Az Ararát, minden fogyatékosága mellett is, a legérettebb Zilahy-regény. Ez a mű tartalmazza Zilahy valamennyi jellegzetes íróijegyét: a közönségsikerre való törekvés szándékát, a világos és könnyen áttekinthető kompozíciót, az érdekes főcselekményt, a fordulatosságot és ötletességet az anyag megmunkálásában és a nagy regények felejthetetlen atmoszférájának hangulatát. A regény előadásmódja is hitelesen Zilahyé: az elbeszéléskészségnek kulturált és hibátlanul kultivált fajtája. Ezentul azonban az író egy érdekes és nem mindennapi művészi feladatra vállalkozott: feltárni a feudális magyar úri világ felbomlását, az ezerholdasok uralmának pusztulását a két világháború közötti időszakban. Zilahy egy letűnő társadalmi osztály — mely évszázadokkal túlélte nyugat-európai mintáit — lassú agonizálását, haláltusáját vetíti elénk a regény-irodalom művészi eszközeivel. Ezt a folyamatot — minden következetlensége és polgári korlátoltsága mellett is — művészi hitelességgel tudta érzékeltetni. S ez a tény indokolja elsősorban az Ararát új kiadását is.

Ararát — ez a bibliai nevű helység a Dukay-grófok több, mint ötvenezer holdas dunántúli birtokának központja. Itt van a család kilencvenkét szobás barokk kastélya, a „ház“, itt tartózkodik a grófi család leggyakrabban itt halmozódik fel a Dukay-grófok ötvenhat millió dollárra becsült vagyonának legtekintélyesebb része.

Zilahy kiváló megfigyelőkészséggel jellemzi a grófi család egyes tagjait a regény első könyvében. Ahogyan a fiatal Dupi grófot, a magyar főúri arisztokrácia megtestesítőjét elénkállítja és beszámol az osztrák-magyar monarchia fiatal,

arisztokrata-származású tiszt-gárdájának „romantikus“ és „szociális“ dorbézolásairól, Dupi gróf páratlan pázarlásairól, melyeket az „úri“ viselkedés kiváló példájaként emlegettek „jobb“ körökben (gondoljunk a leMBERGI Tiszti Olvasó Egylet példájára, vagy a Grand Caffé felsuroltatására — francia pezsgővel!) — valóban hiteles képe egy társadalmi osztály züllésének és hiánytalanul tárja elénk a főúri életmód stíljét a „boldog“ béke-években, a ferencjózsefi-kor virágzása idején. A grófi család többi tagjainak arcképe is meggyőző. A hideg, zárkózott és előkelő mozgású Menti grófnő, akinek egyéniségéből a főúri társadalom illemtana minden emberi vonást kitörült — a maga szenttelen, hercegnői méltóságában éppen olyan erőteljesen megmintázott figurája a regénynek, mint a kissé bizarr és groteszk meglátással egybegyűrt Rere gróf alakja. A selyembélésű angol cilinderek mértéktelen fogyasztója, akinek „puszta jelenléte is káromlása volt mindannak, amit a „ház“ és a benne élők dogmának ismertek“, Rere gróf, megtestesítője volt a főúri degeneráltságnak s ebben a félkegyelmű grófban visszaütt a Dukay-család évszázados könnyelmű életmódjának minden bűne és nyavalyája. Krisztinának, az első leánynak szerelmi élete bőséges alkalmat adott Zilahynak arra, hogy a szerelemben frigid nők lelkiakatát és cselekedeteit boncolgassa; Krisztina naplójából ismerjük meg IV. Károly emigrációs éveit és bőségesen értesülünk halálának körülményeiről is. Természetesen a naplóban a titkos imádó elfogult hangon és a legitimista érzelmű magyar arisztokrácia szemléletének megfelelően mutatja be a királyt, és itt az emberi részvétlen tul, az eszményítés és a király-legenda motívumaival való kacérokodást fedezhetjük fel. György, a „hitbizományi vagyion várományosa“ — a legéletrevalóbb

Dukay-ivadéknak bizonyul a regény alapján — gyakorlatiassága vezetni majd el az amerikai kapitalista társadalom termelési eredményeinek gyakorlati felhasználásáig, míg János gróf, aki a regény második könyvében a szemünk előtt nő fel, a politikához szegődik és a magyar nyilas-mozgalom egyik vezetője lesz, barátjával, Kliegl tanár urral együtt. S végül Zia, a legfiatalabb Dukay-gyermek, Zilahy regényének főalakja, akinek életét és emberi kibontakozását állítja az író a regény középpontjába és rajta keresztül mutatja be a halálraitelt magyar arisztokráciától való eltávolodás és elszakadás lehetőségeit és egyik „eszményi“ példáját.

Ez tehát a család, mely a kilencvenhat szobás kastélyban tölti napjait, vagy a budai septemvir-utcai téli palotában, vagy St. Moritzban, a Tátrában, vagy esetleg Párisban. A grófi familia testi kényelméről a majd hatvanfőnyi szolgaszemélyzet gondoskodik, a jövedelem gyarapítását és a mindennapi kenyeret a birtokon élő földnélküli parasztság ezreinek és tizezreinek nyomorúsága biztosítja, ez a láthatatlan és elsüllyedt világ, mely a maga fenyegető és rideg valóságában csupán a könyv beféjező részében döbent meg az idejétmulta főúri életformából kilábaló Ziát, de talán azt az olvasót is, akit a regény hangulata és „hamisítatlan főúri levegője egy pillanatra talán elkábított és így megfeledkezett a regényben ábrázolt társadalom felszine alatt élő, ve-rejtékező, értéket teremtő dolgozók millióinak állandó jelenlétéről.

„Ezt a majort azelőtt Jajhegynek hívták, pedig itt nincs semmi féle hegy a környéken. Ez a birtokrész a harmadik megyében fekszik az ararati magasságtól. A névnek jelképes értelme van: hegyre nőtték itt az emberi jajok. A nagy uradalmak majorjai között sok ilyen régi nevet találtam: Dögtek-

nő, Kínvölgy, Hétrongytelek, Sír-tető... A Terézia-major uradalmi gazdatisztje büszkélkedve mondta nekem, hogy egy kis bérleti ház teljes évi bére tizenöt pengő. Ez valóban nagyon szociálisnak látszik. De ne felejtjük el, hogy egy ilyen vályogból épült és zsuppal fedett „ház“-nak az értéke alig több három-négyszáz pengőnél. De ezenkívül a bérlőnek huszonegy nagy ingyen robotot kell szolgáltatnia lakbér fejében. Akármilyen olcsó napszámot veszek alapul, ez a befektetett tőkének legalább évi húsz százaléka. Mikor a Dukay-ak ezen a birtokon vadásznak, az a két-háromszáz rongyos hajtó nem jókedvűből zörgeti a kukoricásokat. Fizetést sem kap érte, akkor is lakbért fizet. És ezeket a lakásokat bármikor felmondhatják. Beszéltem egy öreg paraszttal, aki sírva panaszkolta, hogy családjával együtt kitették a pusztát legelőre, mert nem tudta fizetni a magas lakbért, pedig az apja, nagyapja is ott lakott s annak a düledező sárháznak az értékét hetven év alatt négyszer is megfizették. Ezekben a házakban nem találtam egyetlen citerát vagy szájharmonikát. Nem láttam egyetlen mosolyt még a gyermekek arcán sem. Tüdővész, sötét nyomor és halálzag mindenütt. És fenyegető átok minden paraszti szíven.

Ez az elsüllyedt világ egyetlen hiteles képe az egész ötszázoldalas regényben.

A regény első könyvében Zilahy írói elhivatottságának kiváló példáját adta I. Ferenc József halálának és IV. Károly magyar király koronázási ünnepségének mesteri leírásában. Mindkét eseményt az író a Dukay-család intim környezetéből és perspektívájából szemléli. Ez a tény indokolja a részletezést, az egyes mozzanatoknak azt az aprólékosan gondos ismertetését, mely az udvarhoz közelálló

főúri körök beavatottságának és jólétesültségének természetéből következik, és bizonyos művészi hitelességet is kölcsönöz az elbeszélésnek. Ez a körülmény azonban nem akadályozza az írókat abban, hogy finom iróniával kifejezést adjon egyéni véleményének és a polgár kritikai álláspontjáról szemlélje a főúri világ pusztaságát külsőségé merevedett szertartásosságát és mesterségesen táplált hagyománykultuszát. Ennek a kétféle látásmódnak és valóságselemléinek művészi keveredését hibátlanul oldotta meg az író. Ahogyan például egymás mellé állította a két párhuzamosan folyó cselekményt: a császár haldoklását, a halottaság körül uralkodó gyászosan ünnepélyes hangulatot és a császár halálára várakozó újságírók, „a tiszteletnek“ kötetlen éjszakai beszélgetését a schönbrunni parkban — ebben az eljárásában a kompozíciónak igen érdekes fajtáját tárta elénk. Vagy emlékezzünk a másik részletre, Schänenheim-Ekburg Ferdinánd hercegnek a Dukay-palotában tett éjszakai látogatására a koronázási ünnepség hajnalán és az újságírók merész találgatásaira és fantasztikus következtetéseire, sőt jegyzeteire e látogatás kapcsán, pedig egy szerelmi találkán kívül semmi sem történt azon az éjszakán a septemvir-utcai palotában. Felejthetetlen részlet a koronázási ünnepség apró mozzanatainak és ragyogó képeinek leírása is; itt az író ereje a valóság és az eszményített világ összeütközésének következetes feltárásában van; a pompa és a ragyogás mögött ott kísért a vesztett háború minden réme és a látszatnyugalom mögött már ott lappang a holnaptól való félelem. Nem kevésbé emlékeztet a szertartásnak érdekes és színes ismertetése, mely nincs híján az iróniának. Nehéz lenne ide nem iktatni ennek egyik részletét:

„Igen, az ősi szövegben határozottan volt valami a népjátékok

üdeségéből, a mese édes derűjéből, ahogy az egymásnak felelgető főpapok el akarták hitetni, hogy minden attól függ, mit felel a kalocsai érsek és hogy másképp is történhetne, mert ha például az érsek pecsétgyűrűs mutatóujjával megvakarná a tarkóját és a feltett kérdésre azt felelné: — Hát bizony, főtisztelendő atyám, ne vegye rossznevén, de én nem vagyok egészen bizonyos benne, hogy a jelenlévő jeles vitéz, aki módjával ugyan, de az italt sem veti meg, ilyen nehéz időkben valóban alkalmas-e a trónra... — akkor a hercegprimás azt felelné: — Hát akkor mit jár annyit a szád, édes fiam, vidd szépen haza ezt a fiatalembert és várjatok addig, amíg megfelelő embert találunk Szent István trónjára. És ti, urak és dármák, aló mars, valamennyien menjetek haza, egyelőre elmarad a koronázás. — Szerencsére ilyen veszedelem nem fenyegette az ősi színjátékot, amelynek szigorú szerzője maga a történelem volt, a konok szerzőknek ama fajtájából, akik semmiféle változtatást nem tűrnek a szövegen, de majd a darab végén, amikor már minden késő, maga a szerző fogja bebizonyítani, hogy ez a huszonkilenc éves fiatalember, aki most a nagy bíbor trón lépcsőjén térdepel, valóban alkalmatlan erre a feladatra s okosabban tette volna, ha mint fiatal dragonyoskapitány még idejében nyugdíjaztatja magát s Bécs valamelyik kisebb utcájában cipőüzletet vagy baromfikereskedést nyit, vagy Dél-Amerikába vándorol néhányültetvényesnek, hogy leendő hét gyermekét tisztességesen felnevelhesse. De hát ki lát a jövőndöbe?...“

A regény első része hibátlan. A főúri társadalom alkonyának ábrázolásában, Zilahy érett írásművészetének valóban legjavát adta. Ami azonban e kiválóan hangszerelt és lendületesen kivitelezett nyitány után következik a regény

második könyvében, az már csak néhány futamában, néhány részletében emlékeztet a nagy regénynek induló mű felejthetetlen alapmotívumára.

Ennek a könyvnek, mely jóval terjedelmesebb az elsónél, főhőse Dukay Zia, a grófi család legfiatalabb tagja.

Zia emberi kibontakozását olyan tényezők befolyásolják, melyek eredményeként a főhős felülemelkedhet az őt környező világ merev társadalmi korlátain, sőt véglegesen tud szakítani a végzete felé rohanó főúri társadalmi osztállyal. Egyéniségére döntő hatással lesz francia nevelőnője, Madame Veyrac, akinek alakjában az író összesűrítete a francia polgárság hőskorában kifejlődött pozitív jellemvonásokat: a természetességet, józan-ságot, a derűs egyszerűséget és a cinikus szembehelyezkedést mindenfajta társadalmi szokásokkal és előítéletekkel szemben. Madame Veyrac életszemlélete és világlátás-fogása, ez a franciásan könnyed életbölcseesség, melyben az elnyomott társadalmi osztályok évszázados tapasztalata is formát nyert és jelen van — felszabadítólag hatott Ziaira és elősegítette emberi érzéseinek természetes kibontakozását. Zia jellemében bekövetkezett változás, mely megkülönbözteti majd környezetétől, ennek a szabadelvű, természetes nevelésnek a következménye.

Zia érzelmei életét és erkölcsi fogalmait súlyos megrázkódtatás éri rövid ideig tartó házasságában Ozzolini herceggel, amelyből a menekülésnek egy nem mindennapi formáját választja: éveket tölt Hemli Teréz fényképész néven Mandria szigetén és lelki vívódások és válságok között fedezi fel az élet értelmét, igazi tartalmát. Itt ismerkedik meg Úrsi Mihállyal és tudatára jut a szerelem addig előtte ismeretlen erejének és szépségeinek. Az új emberi kapcsolatok hatása alatt érlelődik meg benne az

elhatározás, hogy végleg szakítson a főúri világgal. Feleségül megy az „eszményi“ férfihez, aki csillagásznak, szociográfusnak, írónak és férjnek egyaránt kiváló. Házasságuk után háromezer holdnyi birtokát szétosztja a földnélküliek között, dolgozó nő lesz, saját fényképészműteremmel az Andrassy-uton. Az arisztokrata úrhölgyből polgári feleség és kereső nő lett.

Madame Veyrac után, az „eszményi“ férfi segítette át Ziát a magyar arisztokrácia süllyedő hajójáról — 1938-at írunk ekkor — a polgári élet szélcsendes, veszélytelen vizeire.

Ez a tárgya a regény második könyvének.

Ziának ezt az átalakulását hatalmas keretbe állítja az író. A kép háttérében a két világháború közötti Európa arca dereng fel: a gazdasági krízis éve, az olasz fasizmus felnövekedése hatalmi tényezővé, a magyar jobboldali keresztény kurzus politikai szerepe, a német nemzeti szocializmus gyors térhódítása Európában. Ezek a mozzanatok határozzák meg a regény fresco-technikával megmunkált tableauinak atmoszféráját, claire-obscure ragyogását — az ábrázolandó tárgy körvonalainak határozottan kiemelt vagy elmosódó jellegét. Mozgalmas, színes, és eleven figurális kompozíciók keretében fedezzük fel Zia alakját; hol a szabadtéri Reinhardt-előadás sznobközönsége, hol Delfrate márkis estélyének káprázatosan elegáns nagyvilági vendégkoszorúja, vagy Ozzolini herceggel kötött házasságának főúri násznepe között kell átvergődnünk, hogy megpillant-hassuk Ziát és nyomkövethessük egyénisége megformálódásának sajátos útját. Követnünk kell őt Mandria szigetére is, meg kell ismerkednünk a tengerparti városka lakóival, tanúit leszünk emberi tragédiáknak és itt lesz alkalmunk felfedezni Zia szerelmi életében a

„nemi nyomor“ és a „ritmushiány“ következményeit.

Nagy anyagon kell átvergődnünk, de ezek a gazdag részletek feltárják előttünk az író gyengeségeit is. Felismerjük Zilahy rendszertelen politikai tudását, tájékozatlanságát a társadalmtudományok terén, és a valóság felszínes ismeretének művészi kihatását szemlélhetjük művében. Ahogyan a két világháború közötti Európa politikai helyzetéről tájékoztat bennünket — emlékezzünk például a Führer hangjáról, a tömegszuggesztióról tett megállapításaira, vagy arra, amit az egyik újságíró a fasizmus szükséges voltáról mond Németországban — mindez aligha nevezhető egyébnek, mint a polgári állásponton áiló író műkedvelő politizálásának, melyben a „jólétesültség“, az európai politika kulisszatitkainak ismerete, a „szabad“ véleményalkotás „hősi“ illuziójával párosul. Zilahy nem látja az osztályharc formáit, eredményeit, főleg nem ismeri a tömegek, a dolgozó milliók szerepét az imperializmus idején. Az egyén történelmi szerepének megítélésében is idealisztikus álláspontot vall. Valóságsszemléletének polgári korlátoltsága eredményezi az események és jelenségek egyoldalú és felületes értelmezését. A regény végső következtetésében is vakvágányra fut: a polgári életformát eszményíti az író egy olyan korszakban — regényét 1947-ben fejezte be — amikor a polgári társadalom kritikátlan dicsőítése legfeljebb az író egyéni illúziója lehet, de a szocialista forradalmak korában élő ember előtt már anakronizmusként hat.

Itt lesz problematikussá Zilahy regényének művészi értéke. Zia átalakulása polgárrá a körülmények és a véletlen szerencsés találkozása folytán vált lehetségessé; Madame Veyrac és Úrsi Mihály nélkül nincs és nem lehet kiút a pusztulásra ítélt feudalista társada-

lomból még Zia számára sem. Ennek a folyamatnak egész feltárásában lehetetlen nem érezni a ki-konstruáltságot, az ellentmondások elhallgatását és az ellentétek összebékítésének naív kísérletét.

Az epikai hitelesség hiányát érzi az olvasó: a társadalmi valóság átfogó ábrázolására való törekvést nem találja az ötszázoldalas regényben. A kiváló kezdet után és a művészileg kiérlelt és befejezett első könyv után — érdekesen megírt olvasmány-regény következik, „kolportázs“-regény a javából.

Zilahy írói fejlődésének fontos állomását jelenti ez a regény. A legérettebb Zilahy-alkotásnak tekinthetjük művét, de művészi eredményei alapján, kvalitásbeli fogyatkozásai miatt nem elégíti ki várakozásunkat. A regényben felcsillanó értékek és a regény írójának pozitív koncepciója azonban — művészi módon kivetíteni egy letűnő társadalmi osztály elhalását — az említett és elemzett fogyatékoságok mellett, indokolttá teszik Zilahy regényének, az Ararát-nak új kiadását.

B. Szabó György

Ács József rajza